

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 STOCKHOLM

SJ ./ riksåklagaren angående bokföringsbrott m.m.

(Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2022-10-26 i mål B 3594-22)

Högsta domstolen har beslutat att riksåklagaren ska svara skriftligen på överklagandet. Jag vill anföra följande.

Jag har inhämtat yttrande från Ekobrottsmyndigheten. Yttrandet bifogas.

Inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens dom. Enligt min mening finns det inte skäl att meddela prövningstillstånd i målet.

Bakgrund

Ekobrottsmyndigheten har i sitt yttrande redogjort för åtalet, underrättsdomarna och SJs överklagande. Jag får i dessa delar hänvisa till yttrandet med följande smärre tillägg.

Ekobrottsmyndigheten uttalar att hovrätten tillämpade de bestämmelser om företagsbot som gällde före 2020 års lagändringar. Här kan tilläggas att hovrätten anser att de äldre bestämmelserna ska tillämpas eftersom de nya inte medför en lindrigare företagsbot.

Grunder

Den rättsliga regleringen

Även här får jag i huvudsak hänvisa till Ekobrottsmyndighetens yttrande. Följande kan emellertid tilläggas.

När reglerna om företagsbot infördes i 36 kap. brottsbalken år 1986 stadgades att jämkning fick ske om påföljd för brottet ådömts näringsidkaren eller företrädare för denne, om brottet medfört annan betalningsskyldighet eller särskild rättsverkan för näringsidkaren eller om det annars var påkallat av särskilda skäl. I propositionen uttalades att företagsbotens karaktär av komplettering av

det straffrättsliga sanktionssystemet, reglernas i princip obligatoriska utformning och det förhållandet att boten ofta kommer att riktas mot någon annan än gärningsmannen gjorde att det sammantaget torde finnas behov av ganska vidsträckta möjligheter att jämka den med hänsyn till senare inträffade omständigheter. I paragrafen uttrycktes detta så att jämkning fick ske, om det fanns särskilda skäl för en sådan åtgärd. Vidare konstaterades att det i paragrafen togs upp några exempel som tog sikte på sådana situationer som kunde antas bli tämligen vanligt förekommande och där det många gånger fanns skäl att överväga att jämka företagsboten. Beträffande situationen när företagsbot åläggs en enskild näringsidkare som dessutom drabbas av det individuella straffansvaret uttalades som ett exempel att om domstolen funnit att näringsidkaren skulle dömas till ett inte alltför kort fängelsestraff och att en företagsbot på 50 000 kr i och för sig var befogad, kunde det sålunda finnas skäl att sätta ned boten till hälften eller kanske till en ännu lägre nivå (se prop. 1985/86:23 s. 73).

Min bedömning

När det gäller grunderna för min inställning i målet ansluter jag mig till Ekobrottsmyndighetens uppfattning och vad myndigheten anför i sitt yttrande. Jag vill emellertid sammanfatta min inställning enligt följande.

I likhet med Ekobrottsmyndigheten anser jag att det inte under Skatteverkets, Ekobrottsmyndighetens eller domstolarnas handläggning har förekommit någon långsam handläggning eller sen lagföring som påverkar bestämmande av påföljd eller företagsbot.

Hovrätten har bedömt att brottens sammantagna straffvärde motsvarar fängelse i sex månader. Jag delar Ekobrottsmyndighetens uppfattning att detta straffvärde i vart fall inte är för högt. Fråga är om två uppsåtligt begångna bokföringsbrott där verksamheten inte varit registrerad och där bokföring helt saknats. Det finns inte skäl att döma SJ till en lindrigare påföljd än vad hovrätten har bestämt.

När det sedan gäller frågan om företagsbot uttalar Ekobrottsmyndigheten att eftersom det är en strängare syn på de jämkningsregler som infördes den 1 januari 2020 så ska de gamla reglerna som är mer gynnsamma för SJ tillämpas. Här bör förtydligas att hovrätten, som nämnts i det föregående, har tillämpat de äldre bestämmelserna eftersom de nya inte ansågs medföra en lindrigare företagsbot. Typiskt sett kan lagändringen emellertid anses innebära att företagsboten i större utsträckning än tidigare kan jämkas med anledning av att en enskild näringsidkare döms till påföljd för brottet. En ålagd företagsbot ska numera i normalfallet inte beaktas vid straffmätningen. Men som hovrätten uttalar i det nu aktuella fallet så tillämpade hovrätterna även tidigare de äldre bestämmelserna så att påföljden gavs företräde framför företagsboten. Vidare jämkades företagsboten när den tilltalade var en enskild näringsidkare.

Enligt den nya regleringen kan det förhållandet att företagets ägare eller innehavare döms till påföljd för brottet utgöra grund för att jämka företagsboten, om den samlade reaktionen på brottsligheten annars skulle bli oproportionerligt sträng för honom eller henne. I förarbetena till lagändringen sägs uttryckligen att utgångspunkten är att både påföljd och företagsbot ska utdömas fullt ut och att det är fråga om en undantagsbestämmelse. Några sådana uttalanden finns inte avseende den äldre lagstiftningen. Oavsett vad som kan sägas generellt måste ändå bedömningen av vilken lagstiftning som ska tillämpas göras utifrån omständigheterna i varje enskilt fall.

När det gäller företagsbotens storlek delar jag Ekobrottsmyndighetens uppfattning att hovrätten och tingsrätten, som en rimlig utgångspunkt, har funnit att företagsbotens storlek ska bestämmas till 500 000 kr. I enlighet med rådande hovrättspraxis har utgångspunkten därvid varit de riktvärden som anges i Ekobrottsmyndighetens vägledning "Företagsbotens storlek i ekomål och vissa handläggningsråd" ARF 2014:4. SJ synes inte heller ifrågasätta den nu aktuella bedömningen för det fall brottens sammantagna straffvärde skulle anses motsvara sex månaders fängelse.

Hovrätten har jämkat företagsboten till 200 000 kr utan att motivera detta närmare. Företagsboten jämkas ytterligare för att den samlade reaktionen inte ska framstå som oproportionerligt sträng. Oavsett vilken lagstiftning som tillämpas anser jag att en jämkning från 500 000 kr till 200 000 kr, dvs. med 60 procent, måste anses som mycket generös.

SJ har inte dömts till fängelse. Han har inte heller ådömts böter eller ålagts någon annan betalningsskyldighet. Den samlade reaktionen på brotten, dvs. villkorlig dom och samhällstjänst samt 200 000 kr i företagsbot, kan enligt min mening inte anses som oproportionerligt sträng. Jag kan därför inte se att det finns skäl att jämka företagsboten ytterligare.

Sammanfattningsvis anser jag att hovrättens dom är riktig.

Processuella frågor

Frågan om prövningstillstånd

Prövningstillstånd får enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken m.m. [JUNO version 93 publicerad 9 december 2022], kommentaren till 54 kap 10§).

I samband med arbetet med Åklagarmyndighetens verksamhetsplan tas årligen fram en sammanställning över rättsfrågor som har bedömts som intressanta att

få prövade i Högsta domstolen. Denna lista över prioriterade prejudikatfrågor tas fram av riksåklagaren i samverkan med Utvecklingscentrum och Ekobrottsmyndigheten. I listan redovisas regelmässigt, under en särskild rubrik, att praxis bör bevakas när det gäller ny lagstiftning som ofta tillämpas av åklagare. Sådan nytillkommen lagstiftning finns med som en punkt under den nämnda rubriken under något års tid. Därefter tas punkten bort; samtidigt som det görs en bedömning av om det finns någon särskild fråga som är av intresse från prejudikatsynpunkt och därför bör tas med under en annan rubrik i listan.

Den nya bestämmelsen i 36 kap. 10 § första stycket 2 brottsbalken tillkom genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 2020. I 2020, 2021 och 2022 års listor över prioriterade prejudikatfrågor togs den nya bestämmelsen upp under rubriken "Ny lagstiftning", varvid det angavs att utvecklingen av praxis borde bevakas. Avsaknaden av övergångsbestämmelser innebar emellertid att den nya lagstiftningen de första åren tillämpades i ett begränsat antal fall. I 2023 års lista har punkten om företagsbot flyttats över till rubriken "Områden där praxis saknas". Här anges att vägledande uttalanden behövs om tillämpningen av bestämmelserna om jämkning och eftergift. Punkten infördes och utformades efter initiativ från Ekobrottsmyndigheten. Anledningen var att den nya lagstiftningen nu varit i kraft i mer än tre år och det därför kommer allt fler domar där det rör sig om brottslighet som begåtts efter den 1 januari 2020.

I det nu aktuella målet är brotten begångna före 2020 års lagändringar. Hovrätten har tillämpat den äldre lydelsen av 36 kap. 10 § första stycket brottsbalken. Målet är därför mindre väl lämpat för en prövning av Högsta domstolen. Till detta kommer att det, oavsett vilken lagstiftning som tillämpas, knappast finns utrymme för att jämka företagsboten utöver vad hovrätten kommit fram till. Det förhållandet att hovrätten jämkat boten från 500 000 kr till 200 000 kr innebär också, eftersom det är SJ som har överklagat hovrättens dom, att frågan om vilket belopp boten ska bestämmas till, vid en prövning i Högsta domstolen, inte skulle kunna prövas i hela dess vidd.

Mot bakgrund av det sagda anser jag att en prövning av det aktuella målet i Högsta domstolen inte skulle vara av vikt för ledning av rättstillämpningen. Jag avstyrker prövningstillstånd.

Bevisning m.m.

Jag ber att få återkomma med bevisuppgift och synpunkter på målets fortsatta handläggning för det fall Högsta domstolen skulle komma att meddela prövningstillstånd.

Katarina Johansson Welin

Lars Persson

Kopia till:

Ekobrottsmyndigheten, Huvudkontoret, Överåklagarens kansli (EBM2023-369)
Ekobrottsmyndigheten, Andra ekobrottskammaren i Malmö (EB-5162-20)

Överåklagarens kansli
Kansliåklagare Mikaela Stranne

Dnr
EBM2023-369

Riksåklagaren
Box 5553
114 85 Stockholm

Yttrande i Högsta domstolens mål B 7454-22

(Överklagat avgörande: Hovrätten över Skåne och Blekinge dom 2022-10-26 i mål B 3594-22)

(Riksåklagarens ärende AMR-2511-23, Ekobrottsmyndighetens ärende EB-5162-20)

SAJ har genom sin offentlige försvarare överklagat domen från Hovrätten över Skåne och Blekinge den 26 oktober 2022 i mål B 3594-22. Riksåklagaren har av Högsta domstolen förelagts att avge en svarsskrivelse över överklagandet. Riksåklagaren har i sin tur bett Ekobrottsmyndigheten att inkomma med ett yttrande över överklagandet.

Inställning

Enligt Ekobrottsmyndigheten bör en ändring av hovrättens dom bestridas och saknas det skäl att meddela prövningstillstånd i målet.

Bakgrund

Förundersökningen och åtalet

Enligt anmälan från Skatteverket den 20 juli 2020 och skattebeslut den 13 juli 2020 har SAJ bedrivit en oregistrerad och oredovisad handel med bilar under åren 2018-2019. Av förundersökningsprotokollet framgår att SAJ genom s.k. förenklad delgivning delgivit underrättelse om slutförd förundersökning den 31 december 2021.

Åtal väcktes den 27 januari 2022 mot SAJ för grovt bokföringsbrott i två fall avseende räkenskapsåren 2018 och 2019. Enligt åtalet hade SAJ bedrivit bokföringspliktig enskild näringsverksamhet under de båda räkenskapsåren och åsidosatt bokföringsskyldigheten genom att helt underlåta att upprätta bokföring. Enligt åtalet uppgick omsättningen till över 1,5 miljoner kronor år 2018 och till över 2 miljoner kronor år 2019. Det gjordes gällande att brotten var grova eftersom de avsett mycket betydande belopp. I samband med åtalet framställdes även ett yrkande om näringsförbud och en talan om företagsbot om 700 000 kr på grund av de brott han begått i utövningen av näringsverksamheten. Det anmärktes att det yrkade beloppet beräknats med utgångspunkt från att brotten hade ett straffvärde motsvarande fängelse i nio månader.

Tingsrättens dom

Tingsrätten meddelade sin dom den 12 september 2022. SAJ dömdes för bokföringsbrott vid två tillfällen (räkenskapsåren 2018-2019) till villkorlig dom och samhällstjänst om 160 timmar. Om fängelse i stället hade valts som påföljd skulle fängelse i sex månader ha dömts ut. Vidare beslutade tingsrätten att ålägga SAJ en företagsbot om 400 000 kr. Yrkandet om

näringsförbud prövades inte då det framstälts endast under den förutsättningen att SAJ skulle komma att dömas för grovt brott.

Tingsrätten konstaterade alltså att gärningarnas samlade straffvärde uppgick till sex månaders fängelse och att bokföringsbrott är ett sådant brott där det finns en stark presumtion för att bestämma påföljden till fängelse. Då SAJ tidigare inte var dömd för brott av betydelse för påföljdsvalet och det inte fanns anledning tro att han skulle komma att begå nya brott samt att SAJ samtyckt till samhällstjänst, konstaterade tingsrätten att det i stället för fängelse förelåg förutsättningar för att döma SAJ till villkorlig dom i förening med samhällstjänst där antalet timmar motsvarade fängelse i sex månader.

Efter att ha konstaterat att förutsättningar för att ålägga företagsbot förelåg bestämde tingsrätten företagsbotens storlek utifrån gärningarnas straffvärde. Vid prövningen utgick tingsrätten från EBM:s riktvärden i skriften ”Företagsbotens storlek i ekomål och vissa handläggningsråd” (ARF 2014:4) enligt vilken företagsbot för brottslighet med ett straffvärde motsvarande sex månaders fängelse bestäms i intervallet 500 000 kr till 1 000 000 kr. Vid en samlad bedömning ansåg tingsrätten att företagsboten borde uppgå till 500 000 kr. Tingsrätten jämkade därefter företagsboten till 400 000 kr. Som grund för jämkningen beaktade tingsrätten att det gått relativt lång tid sedan brotten begicks och att SAJ skulle drabbas oproportionerligt hårt om han ålades att betala hela företagsboten.

Hovrättens dom

Tingsrättens dom överklagades av SAJ som yrkade lindrigare påföljd och att han skulle befrias från att betala företagsbot eller att företagsboten i vart fall skulle jämkas ytterligare. Domen vann således laga kraft i ansvarsdelen. Åklagaren motsatte sig ändring av domen.

Hovrätten beslutade i dom den 26 oktober 2022 att sätta ned den ålagda företagsboten till 200 000 kr men ändrade i övrigt inte tingsrättens domslut.

Efter att ha redogjort för tidsåtgången för handläggningen av ärendet konstaterade hovrätten att det inte förekommit någon långsam handläggning eller sen lagföring som påverkar påföljdsbestämningen eller en eventuell företagsbots storlek. Med det tillägget och med hänvisning till tingsrättens domskäl i övrigt gjorde hovrätten ingen annan bedömning i fråga om påföljd.

Hovrätten konstaterade att ny lagstiftning om företagsbot trätt i kraft den 1 januari 2020 och att de äldre bestämmelserna ska tillämpas om de nya inte leder till en lindrigare företagsbot. Hovrätten tillämpade därefter de äldre bestämmelserna utifrån den, enligt hovrätten, rådande hovrättspraxis som innebar att företagsbot och inte påföljd ska jämkas för enskilda näringsidkare. För att inte få en samlad reaktion som, enligt hovrätten, skulle framstå som oproportionerligt sträng, jämkades företagsboten ytterligare ned till 200 000 kr.

Överklagandet

SAJ har överklagat hovrättens dom och yrkat att Högsta domstolen, med ändring av hovrättens dom, ska döma honom till en lindrigare påföljd samt befria honom från ansvar att erlagga företagsbot. Enligt honom bör företagsboten efterges eller jämkas ytterligare.

SAJ har hävdat att det skulle vara till ledning för rättstillämpningen om dessa frågor prövades av Högsta domstolen och att det är skäl till att prövningstillstånd ska meddelas. Enligt SAJ har det även varit fråga varit om en långsam handläggning och om en sen lagföring som bör mildra påföljden och företagsboten.

Den rättsliga regleringen och praxis

Bokföringsbrott

Enligt 11 kap. 5 § brottsbalken döms den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1999:1078) genom att underlåta att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsinformation eller genom att lämna oriktiga uppgifter i bokföringen eller på annat sätt, om rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte i huvudsak kan bedömas med ledning av bokföringen för *bokföringsbrott* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader. Om brottet är grovt döms till fängelse i högst sex månader och högst sex år.

I rättsfallet NJA 1999 s. 769 prövade Högsta domstolen påföljd för artbrottslighet (bokföringsbrott, grovt brott, och skattebedrägeri) med ett straffvärde på fängelse tio månader. Sett enbart till straffvärdet konstaterades det inte föreligga något hinder mot att välja en inte frihetsberövande påföljd. Eftersom det i målet var fråga var om artbrottslighet uttalades att det finns en presumtion för att påföljden skall bestämmas till fängelse och att det vid artbrottslighet måste krävas alldeles särskilda skäl att frånga presumtionen för fängelse och döma till villkorlig dom med samhällstjänst när straffvärdet är så högt som fängelse i tio månader. Några sådana skäl ansågs inte föreligga i det aktuella målet varför påföljden bestämdes till fängelse.

I NJA 2000 s. 190 var fråga om skattebrott med ett straffvärde på fängelse tre månader och särskilda skäl ansågs föreligga att döma till villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst. Högsta domstolen uttalade bl.a. följande. Skattebrott är, liksom bl.a. bokföringsbrott och rattfylleri, artbrott, dvs. sådan brottslighet som av allmänpreventiva skäl normalt förskyller fängelse. Om förutsättningarna i övrigt förelegat har sedan den 1 januari 1990 funnits möjlighet att som ett alternativ till fängelse välja skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst, därvid den senare ansetts medföra den för påföljden erforderliga skärpan. Genom införandet den 1 januari 1999 av kombinationen villkorlig dom med samhällstjänst som påföljd har skett en ytterligare utvidgning av möjligheterna att döma till samhällstjänst även vid artbrottslighet, särskilt i sådana fall där den tilltalades personliga förhållanden gör att förutsättningar för skyddstillsyn saknas. Ett straffvärde på fängelse tre månader är inte så högt att det krävs alldeles särskilda skäl för att välja villkorlig dom med samhällstjänst som påföljd, om förutsättningarna för det i övrigt föreligger.

I NJA 2000 s. 195 slog Högsta domstolen fast att vid bokföringsbrott med ett straffvärde på fängelse sex månader krävs alldeles särskilda skäl för att gå ifrån presumtionen för fängelse och i stället döma till villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst. Några sådana skäl fanns inte i målet och påföljden bestämdes därför till fängelse.

I NJA 2001 s. 397 bestämde HD påföljden för bokföringsbrott med ett straffvärde på en månads fängelse till villkorlig dom med samhällstjänst. HD uttalade att det mot bakgrund av tidigare avgöranden av HD förelåg en måttligt stark presumtion för fängelse vid bokföringsbrott och att denna vid ett så lågt straffvärde som en månads fängelse kunde frångås (jfr även NJA 1998 s. 300 och NJA 2000 s. 195).

I NJA 2001 s. 618 prövades frågan om påföljd för artbrottslighet (bokföringsbrott) med ett straffvärde på fängelse två månader. Förutsättningar bedömdes föreligga för en påföljd om villkorlig dom och samhällstjänst i 75 timmar.

I NJA 2012 s. 247 var fråga om rubricering av och påföljd för bokföringsbrott. Brottslighetens samlade straffvärde ansågs vara fängelse i fyra månader. Med anledning av den dömdes inställning till sin förmåga att utföra samhällstjänst meddelades inte en sådan och påföljden bestämdes i stället till fängelse.

Företagsbot

Enligt 36 kap. 7 § brottsbalken (i dess lydelse före 1 januari 2020) ska, på yrkande av allmän åklagare, en näringsidkare åläggas företagsbot för brott, om det för brottet är föreskrivet strängare straff än penningböter, näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten eller brottet har begåtts av bl.a. av en person med ledande ställning i företaget, grundad på befogenhet att företräda företaget eller att fatta beslut på dess vägnar.

Av 36 kap. 8 § brottsbalken (i dess lydelse före den 1 januari 2020) framgår att företagsbot ska fastställas till lägst 5 000 kr och högst tio miljoner kronor. Av 9 § framgår principerna för hur företagsboten ska fastställas. Där framgår att straffskalan för brottet ska beaktas och att särskild hänsyn ska tas till den skada eller fara som brottsligheten inneburit samt till brottslighetens omfattning och förhållandena till näringsverksamheten. Skälig hänsyn ska tas till om näringsidkaren tidigare ålagts att betala företagsbot.

Vid fastställande av företagsbotens storlek utgår numera domstolarna, enligt rådande hovrättspraxis, från EBM:s riktvärden i skriften ”Företagsbotens storlek i ekomål och vissa handläggningsråd” (ARF 2014:4), (se till exempel Svea hovrätts, avd. 7, dom den 5 maj 2020 i mål B 13621–19, Svea hovrätts, avd. 5, dom den 16 april 2020 i mål B 355–20, Svea hovrätts, avd. 4, dom den 7 april 2020 i mål B 2519–19, Hovrättens för Västra Sverige, avd. 1, dom den 10 oktober 2018 i mål B 5211–17, Svea hovrätts, avd. 3, dom den 1 januari 2020 i mål B 10610–19, Hovrättens för Nedre Norrland, dom den 25 november 2020 i mål B 1326–19, Hovrättens för Övre Norrland, dom den 5 juni 2019 i mål B 51–19, Svea hovrätts, avd. 5, dom den 17 juni 2019 i mål B 241–19 och Hovrättens för Övre Norrland, dom den 29 juli 2019 i mål B 1196–18). I dessa domar har bestämmelserna om företagsbot tillämpats i deras lydelse före den 1 januari 2020.

I Göta hovrätts, avd. 3, dom den 22 december 2020 i mål B 2394–19 var fråga om företagsbotens storlek. En person, LN, som innehade aktier i ett bolag (Bolaget) men var inte ensam aktieägare, hade under den tid som åtalet avser varit företrädare för Bolaget med ansvar för bolagets redovisning av skatter och allmänna avgifter. LN hade i den egenskapen underlåtit att till Skatteverket lämna skattedeklarationer. Han hade underlåtit att redovisa mervärdesskatt dels för april 2016 om drygt 1,9 miljoner kronor, dels för april

2017 om drygt 0,9 miljoner kronor. LN dömdes för grovt skattebrott i två fall. Påföljden bestämdes till villkorlig dom med samhällstjänst 240 timmar med ett alternativstraff om fängelse i tio månader. LN ålades också näringsförbud i tre år. Under rubriken domskäl anförde hovrätten bl.a. följande.

Det är klarlagt att brotten ifråga begåtts uppsåtligen av LN i utövningen av näringsverksamhet i aktiebolaget, där han har haft en ledande ställning. Förutsättningarna för att ålägga aktiebolaget företagsbot är således uppfyllda i och för sig. Storleken på företagsboten ska bestämmas med beaktande av brottets straffskala med särskild hänsyn till den skada eller fara som brottsligheten inneburit samt brottets omfattning och förhållande till näringsverksamheten (se 36 kap. 9 § brottsbalken i sin lydelse före den 1 januari 2020). Av praxis följer att Ekobrottsmyndighetens riktvärden i skriften Företagsbotens storlek i ekomål och vissa handläggningsråd (ARF 2014:4) kan tjäna som vägledning vid fastställande av företagsbotens storlek, där storleken i huvudsak baseras på gärningarnas straffvärde (se NJA 2014 s. 139 I-IV).

I 36 kap. 10 § brottsbalken (i dess lydelse före den 1 januari 2020) finns bestämmelser som under vissa förutsättningar medger att en företagsbot jämkas eller efterges. En företagsbot får sättas lägre än vad som borde ha skett med tillämpningen av 9 § bl.a. om brottet medför en annan betalningsskyldighet eller särskild rättsverkan för företaget och den samlade reaktionen på brottsligheten skulle bli oproportionerligt sträng (p. 1) eller det annars finns särskilda skäl för jämkning (p. 4). Av andra stycket i nämnda lagrum följer att företagsboten får efterges under vissa förhållanden.

Fram till den 1 juli 2006 hade det straffrättsliga ansvaret företräde framför företagsboten. I och med den lagändring som då trädde i kraft fick lagstiftningen motsatt innebörd, dvs. företagsboten skulle gå före straffet.

För brott som begåtts under 2006 – 2019 ska först avgöras om förutsättningarna för företagsbot föreligger. Om förutsättningarna föreligger ska bestämmas vilket belopp som företagsboten primärt bör uppgå till. Därefter ska avgöras om skäl för jämkning eller eftergift av boten föreligger. Om det är fråga om att döma en näringsidkare till en straffrättslig påföljd ska slutligen bedömas om den samlade reaktionen blir alltför sträng. Om så anses bli fallet ska som ett sista led bedömas om den straffrättsliga påföljden ska sättas ned eller efterges på grund av företagsboten.

I samband med lagändringen år 2006 avskaffades en jämningsgrund för företagsbot som avsåg situationen att näringsidkaren eller dennes företrädare dömts för brott. I förarbetena uttalades att om det i ett enskilt fall skulle visa sig att det inte är möjligt att uppnå rimliga resultat genom att med stöd av 29 kap. 5 § BrB sätta ned den påföljd som ådöms den enskilde, finns ytterst möjligheter att använda den mer generella jämningsgrund som finns i 36 kap. 10 § första stycket punkt 4 i förslaget, dvs. att det annars finns särskilda skäl för jämkning.¹

För att eftergift skall komma i fråga bör, enligt förarbetena, krävas att det föreligger åtminstone någon faktor som kan utgöra grund för jämkning och att denna faktor har sådan tyngd att jämkning inte är tillräcklig. Bestämmelsen om eftergift bör tillämpas restriktivt

¹ Prop. 2005/06:59 s. 39

och i den allmänna bestämmelsen i punkten 4 kvalificeras sedan de skäl som i övrigt kan beaktas som grund för jämkning. Eftergift bör kunna komma i fråga bl.a. i de fall då det enligt nuvarande reglering skulle bedömas som uppenbart oskäligt att ådöma företagsbot.²

Den nämnda principen om företagsbotens företräde som gällde efter ändringen 2006 kom att ifrågasättas särskilt vid allvarlig brottslighet där det kunde förväntas att den dömde eller bolag inte skulle komma att betala boten.

I NJA 2012 s. 826 prövade HD denna princip i ett mål när en enskild näringsidkare, som ägnat sig åt oseriös verksamhet, dömdes till ett långt fängelsestraff. HD kom fram till att det i målet skulle få orimliga konsekvenser om företagsboten skulle gå före straffet. HD gjorde därför tvärtom, dvs. fängelsestraffet dömdes ut först och därefter gjorde man en bedömning av om den sammanlagda reaktionen blev oproportionerlig, vilket den ansågs bli, och företagsboten eftergavs.

Den 1 januari 2020 ändrades reglerna om företagsbot i vissa avseenden (SFS 2019:829). Bland annat klargjordes att sanktionsvärdet, som ska ligga till grund för fastställande av företagsbotens storlek, ska bestämmas utifrån gärningarnas samlade straffvärde. En ny jämningsgrund infördes i 36 kap. 10 § brottsbalken, nämligen att företagsboten kan jämkas om företagets ägare eller innehavare döms till påföljd för brottet och den samlade reaktionen på brottsligheten skulle bli oproportionerligt sträng för honom eller henne (ny p. 2). Man återgick även till den tidigare ordningen att straffet har företräde framför företagsboten så att det är företagsboten som ska jämkas eller efterges om den samlade reaktionen anses bli oproportionerligt sträng. Det finns inga särskilda övergångsbestämmelser gällande de genomförda ändringarna vilket betyder att den äldre lagstiftningen ska tillämpas för brott som begåtts under perioden 2006 – 2019, men som lagförs efter 1 januari 2020, såvida den nya lagstiftningen inte ger ett för den tilltalade mer gynnsamt utfall.

Av förarbetena till de regler som trädde i kraft 1 januari 2020 framgår bl.a. följande. Utgångspunkten ska vara att både straff och företagsbot ska utdömas fullt ut. Enbart det förhållandet att företagsboten medför en faktisk reaktionsskärpning för den dömde bör inte utgöra skäl att sätta ned eller efterge företagsboten. En jämkning eller eftergift av företagsboten bör komma i fråga endast i undantagsfall. När en enskild näringsidkare döms till påföljd och åläggs företagsbot för ett brott, drabbas han eller hon fullt ut av såväl påföljden som företagsboten. Den samlade reaktionen på brottsligheten kan då bli så kännbar för den dömde att det kan vara rimligt att företagsboten sätts ned och det kan då finnas skäl för jämkning. Skälen för jämkning ökar när en sträng påföljd kombineras med en hög företagsbot. En mera omfattande jämkning torde främst komma i fråga när den utdömda påföljden är ett längre fängelsestraff. Om en annan påföljd än fängelse väljs, bör en eventuell jämkning typiskt sett inte bli lika omfattande. Jämkningsen ska endast undantagsvis vara så omfattande att den helt raderar ut den reaktionsskärpning som en tillkommande företagsbot innebär (eftergift).³

² Prop. 2005/06:59 s. 41

³ Prop. 2018/19:164 s. 48-70

Ekobrottsmyndighetens bedömning

Vad inledningsvis gäller SAJ:s invändning om en långsam handläggning och om en sen lagföring samt om den inverkan detta bör ha vid bestämmandet av påföljden och företagsboten, kan hänvisas till hovrättens noteringar kring de olika tidpunkterna som varit. Det finns inget när det gäller handläggningstiden som avviker från vad som är godtagbart utifrån de krav som Europakonventionen ställer och vad som i övrigt gäller. Som hovrätten konstaterat har det alltså inte förekommit någon långsam handläggning eller någon sen lagföring som ska påverka vare sig påföljdsbestämningen eller företagsbotens storlek.

Den situation som förelåg i det rättsfall som SAJ hänvisat till (NJA 2014 s 139 II) var annorlunda inte minst av den anledningen att brottstiden utgjordes av en specifik dag, den dag som olyckan inträffade. Tiden från den dagen fram till att tingsrätten delgav åtalet, vilken var nästan fyra år senare, konstaterades innebära en sen lagföring. Dröjsmålet med handläggningen ansågs vara ett år då inga utredningsåtgärder kunde ses vara vidtagna under ett och ett halvt år.

I nu föreliggande fall kan brottstiden inte begränsas till en enskild dag utan brottstiden utgörs i stället av två räkenskapsår, hela 2018 och 2019. En utredning av Skatteverket efter räkenskapsårens utgång, anmälan, förundersökning och en slutdelgivning av förundersökningen i december 2021 innebär inte en långsam handläggning i den mening som avses i Europakonventionen. Tvärtom måste den, vilken följts av såväl åtalet i januari 2022 som de båda domstolarnas prövning under samma år, anses som fullt acceptabel. Inte heller kan lagföringen betecknas som sen i bemärkelsen att den bör föranleda någon kompensation när det gäller påföljden eller företagsboten. Tiden från brotten, vilken bör kunna bestämmas till efter respektive räkenskapsårs utgång fram till att SAJ delgavs åtalet är helt olik den tid som hade gått i rättsfallet ovan från 2014.

Ekobrottsmyndigheten övergår nu till att utveckla sin syn på dels straffvärdet och påföljdsfrågan, dels företagsboten.

Frågan om påföljd

Mot bakgrund av omfattningen av SAJ:s verksamhet – vilken har varit oregistrerad och helt saknat bokföring – finns det enligt Ekobrottsmyndigheten inte anledning att bestämma straffvärdet för de båda brotten lägre än vad domstolarna gjort, fängelse sex månader. Det kan tilläggas att SAJ heller inte redovisat verksamheten hos Skatteverket, vilket bör ha inneburit en fara för skatteundandragande och att skattekontrollen givetvis försvårats. Även om något skattebrott inte har varit, och inte är, föremål för prövning i målet så bör hans underlåtenhet även i det avseendet tala mot en mildare syn på straffvärdet än vad de båda domstolarna haft.

SAJ har hävdat att hovrätten felaktigt utgått från ett straffvärde likställt med grovt bokföringsbrott när straffvärdet bestämts till sex månaders fängelse. Enligt Ekobrottsmyndighetens sätt att se det är ett sådant straffvärde för inte ett utan två bokföringsbrott av normalgraden – i en verksamhet av sådant slag och i en sådan omfattning som varit i detta mål – inte i överkant. I sammanhanget kan tilläggas att

åklagaren under processen hävdar att straffvärdet uppgår till fängelse nio månader. Eftersom inget anslutningsöverklagande skett görs nu inte gällande ett sådant straffvärde.

Det saknas skäl att sätta ned påföljden för SAJ. Med hänsyn till utgången i rättsfallet NJA 2000 s. 195 och vad Högsta domstolen där anfört gälla i det målet, som rörde bokföringsbrott med ett straffvärde på sex månader, vore det i nu aktuellt mål inte förenligt med praxis att ytterligare mildra det straff som SAJ dämtes till.

Frågan om företagsbot

Det kan konstateras att de aktuella brotten begåtts i tiden före lagändringen, som trädde i kraft den 1 januari 2020, men att lagföringen skett i tiden därefter, vilket medför att de äldre reglerna om företagsbot ska tillämpas om inte de nya reglerna ger ett för den tilltalade mer gynnsamt utfall. Eftersom det är en strängare syn på jämningsreglerna som infördes den 1 januari 2020 ska de gamla reglerna som är mer gynnsamma för SAJ tillämpas vid prövningen av företagsbotens storlek.

För de brott SAJ dömts är föreskrivet strängare straff än penningböter. Brotten är begångna i utövningen av näringsverksamhet. Det finns därför förutsättningar att ålägga företaget företagsbot enligt 36 kap. 7 § brottsbalken.

När det gäller företagsbotens storlek fungerar ovan nämnda ARF med tabell som en vedertagen vägledning för att bestämma botens storlek.

Åklagaren har i målet argumenterat för att brottsligheten har ett straffvärde på nio månaders fängelse, vilket skulle motsvara ett riktvärde på företagsboten någonstans kring 1 000 000 kr. Mot bakgrund av att domstolarna funnit att brottslighetens straffvärde är sex månader motsvaras det också av ett lägre riktvärde, mellan 500 000 – 1 000 000 kr.

Sammantaget innebär detta enligt Ekobrottsmyndigheten att hovrätten, precis som tingsrätten, har som rimlig utgångspunkt funnit att företagsbotens storlek ska bestämmas till 500 000 kr. Tingsrätten har sedan ansett det motiverat att jämka boten till 400 000 kr, medan hovrätten jämkat ytterligare och ned till 200 000 kr. Ekobrottsmyndighetens uppfattning är att någon jämkning utöver vad hovrätten beaktat inte är påkallad.

Det kan också påpekas att den straffrättsliga påföljd som ådömts SAJ – villkorlig dom och samhällstjänst – inte innebär vare sig någon ekonomisk belastning eller något frihetsberövande för hans del. Den utdömda påföljden innebär i praktiken en mildare reaktion sett till hans ekonomi än om han dömts till ett kortare fängelsestraff eller till dagsböter.

Prövningstillstånd

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 p. rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen, så kallad prejudikatdispens. För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar.

Frågan om påföljd för bokföringsbrott har prövats i ett stort antal avgöranden av Högsta domstolen. Enligt Ekobrottsmyndigheten finns inget behov av ytterligare vägledande uttalanden, åtminstone inte vad avser de frågor som SAJ rest i detta ärende.

Beträffande frågan om företagsbot kan noteras att den nya lagstiftningen, som i praktiken innebär en skärpning av reglerna för jämkning och eftergift, nu har gällt i mer än tre år och att åtal som avser brottslighet som begåtts före den 1 januari 2020, och som kan föranleda företagsbot, kommer att bli allt mer ovanliga allteftersom tiden går för att på sikt helt upphöra. Ett behov av vägledande uttalanden i en sådan begränsad situation kan redan av det skälet inte anses föreligga.

Ekobrottsmyndighetens bedömning är alltså att det saknas skäl att meddela prövningstillstånd i målet.

Detta yttrande har beslutats av vice överåklagare Per Hedman. Kansliåklagare Mikaela Stranne har varit föredragande.

Per Hedman

Mikaela Stranne

Kopia

Kammaråklagare Anders Petersson
Reg. Andra ekobrottskammaren i Malmö
Reg. Avdelningschefernas kansli